

PREKODIRANJE GOVORJENEGA JEZIKA V PISNEGA

(lektorska izkušnja)

Kadar želimo govorno besedilo zapisati, se slej ko prej soočimo z dejstvom, da sta govor in pisava dva različna prenosnika. Zapisovalec govora mora spremeniti kod, pri čemer mora izpustiti nekatere informacije, ki jih je naslovníku/poslušalcu sporočal govor, hkrati pa mora spremeniti oziroma pisnemu jeziku prilagoditi slovnično in slogovno strukturo sporočila. Stopnja spremembe koda je seveda odvisna od vrste govornega sporočila (npr. neposredni govor, posredni govor preko tehničnih medijev, umetnostno, neumetnostno besedilo itd.) in od namena zapisa (npr. zapisnik sestanka, zapiski s predavanja, zapis intervjuja). Vsekakor pa je potrebno govorno besedilo pripraviti za drugačen proces sprejemanja, saj sporočilo do sprejemnika ne bo prišlo več s poslušanjem, pač pa z branjem. Vemo, da poslušanje in branje temeljita na dveh različnih fizioloških procesih (slišanje, videnje), ki določata razlike v načinu sprejemanja in predelave informacij (poslušanje, branje – mentalni proces). Običajno na spreminjanje koda (določenih komunikacijskih znakov in pravil) in na drugačen način sprejemanja sploh ne mislimo, še manj na to, da zapis vsebuje manj informacij od povedanega. Okoliščinske dejavnike (fizično, družbeno in psihično okolje, položaj govorcev, njihova medsebojna razmerja, njihove namere, želje, pričakovanja, prisotnost poslušalcev, povratne informacije) pri zapisu govornjenih besedil največkrat odmislimo oziroma jih zavestno zavržemo, ker se nam zdijo nepomembni ali pa celo moteči. Včasih celo mislimo, da je zapisana informacija bolj jasna od povedane, kar pa verjetno velja samo za določeno vrsto informacij (npr. matematične formule).

Pri svojem delu na AGRFTV se kot predavateljica in lektorica pravzaprav kar naprej ukvarjam z odnosom med govornjenim in pisnim jezikom oziroma z zvočnim uresničevanjem zapisanega (umetnostnega) besedila, torej s prenosom zapisanega v govor. Lektoriranje Kulturnih večerov, ki jih je od leta 1982 do 1986 v ljubljanskem hotelu Slon vodil Bojan Štih in bodo izšli v knjigi, pa me je prisililo razmišljati v obratni smeri: o prenosu govora v zapis. Celotno dogajanje na večerih je bilo posneto na magnetofonski trak, Vesna Arhar-Štih pa ga je prepisala na papir, vendar namenoma brez kakršnih koli popravkov in z vsemi zapisljivimi zvočnimi efekti, da bi bili zapisi pogovori čim bolj avtentični. Gre za vrsto tematsko vnaprej določenih pogovorov z znanimi Slovenci, v drugem delu večera pa so lahko z vprašanji sodelovali tudi navzoči.

Hitro je bilo jasno, da s traku prepisano besedilo potrebuje še kaj več kot le lektorske popravke. Več kot očitno je postalo dejstvo, da naslovníku sporočila ni več poslušalec/gledalec, temveč bralec, da sta poslušanje in branje dva različna procesa in da pisni jezik »ne pozna vrste lastnosti govornjenega jezika, ki bistveno vplivajo na sporočanje in interpretacijo posredovanih vsebin«.¹

¹ Leopoldina Plut-Pregelj: Učenje ob poslušanju, DZS, Lj 1990, str. 30.

Znova se je tudi potrdilo, da so vizualna izrazna sredstva in okoliščine, v katerih govorjenje in poslušanje potekata, za razumevanje in interpretiranje sporočila bistvena. Magneto-fonski trak je lahko ohranil le akustično govorno dogajanje, zato so se pogovori zaradi manjkajoče vizualne razsežnosti (mimika, geste, obnašanje) zdeli okrnjeni, včasih zmedeni, nepovezani, na nekaterih mestih nelogični in nerazumljivi (vsebinsko in izrekovalno). Ko so govornici avtorizirali svoja s traku prepisana besedila, so bili nemalokrat začudeni nad svojim govornim izvajanjem in so nekatere replike raje napisali na novo. (Kasneje so avtorizirali tudi lektorsko urejeno varianto.)

Iz posnetkov je bilo mogoče razbrati tudi večje ali manjše zavedanje govorcev o prenosniku, po katerem so poslušalcem/gledalcem sporočali, in o okoliščinah, v katerih se je komunikacija dogajala (javni pogovor).

Nekateri govornici so se velike sporočanjejske možnosti govornega jezika bolj ali manj zavedali, izbirali akustičnih in vizualnih izraznih sredstev pa so jim narekovali tudi okoliščine, v katerih so se pogovori dogajali: vzdušje v prostoru (Kristalna dvorana v Slonu), večerja, improvizirano pogovarjanje za omizji, natakarski posegi, srečanja z znanci pred pogovorom, izmenjava družabnih vljudnosti, odzivi poslušalstva/gledalstva itd.

Nekateri udeleženci pogovorov so se za »sproščenejšo« govorno obnašanje (vpletanje nižjevrstnih izrazov v višjo zvrst, odmiki od teme, namigi na dogajanje v dvorani, večji razponi v rabi intonacije, tempa, jakosti itd.) odločili zaradi sogovorca, Bojana Štiha, ki je tudi najbolj »trmaste negovorce« znal »prisiliti« k uporabi govornih izraznih sredstev. Bojan Štih se je kot voditelj večerov zelo dobro zavedal moči »žive besede«, pa tudi zakonitosti tematsko usmerjenega pogovora kot oblike komunikacije, za katero človek potrebuje ne samo veliko informacij (znanja) pač pa tudi občutek za kulturo razpravljanja. Da je bil Štih občutljiv za vse to, pričajo tudi njegove sprotne pohvale govornih vrednot nekaterih sogovornikov (npr. dr. Reginalda Vospelnika).

Nekateri udeleženci pogovorov (teh je bilo malo) so si odgovore vnaprej pripravili, zapisali in so jih tudi govorili »bralno«. Takšni so sicer na Kulturnem večeru delovali bolj dolgočasno, lektorju pa so olajšali delo. Hkrati so bili dokaz, kako je sporočilna vrednost govora odvisna tudi od zunajjezikovnih dejavnikov. Udeleženec pogovora je v takem primeru pravzaprav napravil »pragmatično napako«, ker za določene okoliščine ni izbral primernih izraznih sredstev.²

Najbrž bi bilo mogoče dokazati, da uspešnost pogovorov ni bila odvisna od teme, pač pa od »govorniških« sposobnosti govorcev (zavest o okoliščinah, zavest o akustičnih in vizualnih vrednotah govora, zavest o primernosti izbranih komunikacijskih sredstev). Samo tako si lahko razlagamo, zakaj je bil npr. pogovor o matematiki z matematikom tako zanimiv in odmeven.

Kakšna je torej lektorjeva (redaktorjeva?) naloga, kadar se mora odločati o pisni jezikovni podobi besedila, ki je nastalo na osnovi govornega besedila? V kakšni meri naj lektor upošteva znake govornega jezika? Kako npr. uravnati število informacij glede na t. i. semantično redundanco?³ Udeleženci pogovorov so na Kulturnih večerih namreč pogosto ponavljali določene besede, besedne zveze, stavke ali pa so isto misel parafrazirali, kar je bilo v govornem sporočilu nemoteče, pri branju pa je učinkovalo odvečno. sai se bralec

² Olga Kunst-Gnamuš: Predmet, naloge in metode pragmatične raziskave besedila, JIS 1986/87, št. 7-8.

³ Leopoldina Plut-Pregelj: Učenje ob poslušanju, DZS, Lj 1990, str. 42

lahko vrača na že prebrano informacijo. Zelo pogosta je bila npr. ponovitev za vrivkom (*Najhujše pa je – in to je zame barometer resnosti naših oblasti – najhujše pa je z notranjsko reko Reko.*), in to ne glede na dolžino povedi.

Večina govorcev se je zavedala, da gre za poseben govorni položaj, v katerem je treba poslušalce/gledalce za poslušanje pridobiti, o čemer pričajo tudi nekatera pogosto uporabljena jezikovna izrazna sredstva, na primer ogovori sogovorca in občinstva (*poglejte, glejte, boste rekli, vam rečem, vam bom povedal, kakor veste, pa ja ne boste rekli, tu za stebrom sedi dr. Trstenjak*), sklicevanje na sogovorca (*kar ste vi rekli, saj pravite, kot ste sami rekli*), govorna mašila (od frazeologemov, retoričnih vprašanj do medmetov).

Kako ravnati s številnimi navezovalnimi stavki (*Lahko še eno vprašanje, Še eno vprašanje, Naslednje vprašanje se glasi, Vprašanje, ki ga zastavljam, je sledeče*), ki so v govornem jeziku imeli vlogo povezovanja, včasih so bili znak za spremembo smeri pogovora, včasih vljudnostno opozorilo vprašancu, da že predolgo govori itd.

Kako ravnati z deiktičnimi besedami, katerih pomen zunaj okoliščin ni določljiv?⁴ Različne *takrat, tam, zadnjič* itd. sva skupaj z redaktorico časovno in krajevno bolj natančno določili, ker sva menili, da je za branje to potrebno.

Poleg takšnih »drobnih« lektorskih dilem, ki jih ni bilo mogoče rešiti po enotnem načelu, je bilo treba razrešiti tudi vprašanje drugačnosti posameznih pogovorov. Vsak od govorcev je imel samosvoje govorno vedenje in svoj jezikovni slog, kar je bilo treba v prid bralca dostikrat zanemariti in besedila uglasiti oziroma poenotiti. Odločila sem se npr. za zborni jezikovno zvrst (čeprav skoraj nihče ni tako govoril), znotraj katere so mogoča nižjevrstna odstopanja. Hkrati sem si prizadevala kolikor mogoče ohraniti živost pogovorov (s sredstvi pisnega jezika) in upoštevati slogovne posebnosti posameznih govorcev (vpletanje dialektizmov, žargonizmov, arhaizmov, anekdotični vrivki, nenavaden besedni red). Pri delu pa so me ves čas vznemirjale zlasti tele misli:

- da je pri kakršni koli jezikovni dejavnosti pomembna zavest o različnosti prenosnikov, po katerih se lahko ta dejavnost uresničuje,
- da je prenos besedila iz enega prenosnika v drugega opravilo, ki zahteva poznavanje zakonitosti tako govornega kot pisnega jezika in hkrati poznavanje razlik, ki nastanejo zaradi različnih smeri prenosa (govor – pisava, pisava – govor) ter poznavanje nekaterih ugotovitev pragmatičnega jezikoslovja,
- da lektor, ki opravlja takšna prekodiranja, ne sme biti zgolj popravljaec slovničnih napak in morebitnih stilnih nerodnosti, pač pa tudi medijsko občutljiv oblikovalec besedila.

Ne nazadnje je treba opozoriti tudi na to, da o odnosu med govornim in pisnim jezikom oziroma o spreminjanju govornih besedil v zapisana vse premalo razmišljajo tudi novinarji (npr. zapis intervjuja, poročilo o govornem besedilu), politiki (npr. objava javnega govora v časopisu) in najbrž še kdo. Na eni strani se zdi, da sodobna civilizacija razvija predvsem vizualne komunikacije (satelitska TV, video), na drugi strani pa se svet (tudi politika, gospodarstvo) glede bistvenih stvari vedno pogosteje odloča z govornimi komunikacijami, in sicer z osebno govorno komunikacijo.

Govorno/poslušalska komunikacija ima določene zakonitosti, ki se jih je treba naučiti, če želimo, da je komunikacija uspešna. Kadar je treba govorno/poslušalsko komunikacijo

⁴ Olga Kunst-Gnamuš: Pragmatika kot jezikoslovna veda, JiS 1988/89, št. 7-8.

spremeniti v pisno/vidno (bralno), pa je potrebno upoštevati tudi zakonitosti le-te. Brez poznavanja obeh kodov, brez vedenja, kje se koda prekrivata, kje izključujeta, je informacija neučinkovita ali pa se spremeni celo v dezinformacijo. In lektorji so prvi, ki so obdolženi takšnih »kaznivih dejanj«.

**Katja Podbevšek
AGRFTV, Ljubljana**

ocene in poročila

POEZIJA DVEH DESETLETIJ

(Denis Poniž: Mlada slovenska poezija sedemdesetih in osemdesetih let, Mohorjeva založba, Celovec 1989)

Denis Poniž je s knjigo *Mlada slovenska poezija sedemdesetih in osemdesetih let* ponudil v branje antologijo sodobne slovenske poezije in ji, tako kot običajno tudi drugi sestavljalci, dodal študijo o predstavljenem pesništvu. Od zadnjih dveh sorodnih antologij, *Janka Kosa Slovenska lirika 1950–1080* iz leta 1983 in *Tineta Hribarja Sodobna slovenska poezija iz leta 1984*, se Poniževa razlikuje po bistveno krajšem obdobju, iz katerega črpa pesmi, in po upoštevanem generacijskem kriteriju, saj predstavlja le avtorje, rojene po letu 1950. Zato Poniž sam poudarja, da je za njegovo antologijo pomembnejša informativnost kot reprezentativnost in se pohvali s preko petdesetimi upoštevanimi avtorji. Med temi je večina, šestinštirideset, predstavljena z vsaj eno pesmijo in komentarjem, drugi pa so (smo) le omenjeni, nekateri tudi le na osnovi revijalnih objav. To je res zelo temeljit pregled v preteklih dveh desetletjih objavljene poezije mladih ali vsaj mlajših pesnikov, ki pa ga Poniž žal natančneje ne utemeljuje. Tako ne zremo, ali je v knjigo vključil vse predstavnike upoštevane generacije, ki so do poletja 1988, ko je bila antologija zaključena, izdali pesniško zbirko, ali je koga namenoma izpustil. (Ali sodi med te tudi neupoštevani Ivan Črnič?) Informativnost knjige je želel Poniž podkrepiti tudi z vzporednostjo esejističnega komentarja in pesmi, in sicer tako, da na levih straneh sledimo komentarju, na desni pa pesniški antologiji. To je zanimiva in priročna rešitev, katere uporabnost pa zmanjšuje dejstvo, da je knjiga brez slehernega kazala. Potrebe po tem ne odpravijo niti pretežno imensko-bibliografski podatki ob robu levih, esejističnih strani.

Zgodovnski čas, ki ga v pesniških besedilih evidentira ta antologija, je deloma čas neposredne sodobnosti in s tem prerez tako rekoč trenutnega dogajanja med ustvarjalci, ki šele vstopajo v bralsko zavest, v celoti pa čas, ki ga je Poniž (tudi sam pesnik iste generacije, čeprav z rojstno letnico 1948, tako da se je motrenju lastnega pesnjenja »utemeljeno« izognil) spremljal kot recenzent, pisec spremnih študij in literarni teoretik, predvsem pa kot soudeleženec dogajanja. S knjigo zajema generacijo, ki je nastopila sredi sedemdesetih let, v času formalizacije – kot pravi Poniž – usodnega preloma v poeziji iz sredine šestdesetih let.